

A kettőnek együtt Sütő András pályájának alakulásában ugyancsak volt szerepe. Lapalapítói főszerkesztőségének harmincadik évét azzal keserítették meg, illetve kényszerítették arra, hogy váltson. „Hivatalosan” arra kísérelték meg irányítani — egyszer szép szóval, másszor meg kiabálva —, hogy írjon vezércikkeket. Tudjuk, ennek a magyar sajtó- és irodalomtörténetben jelentős hagyományai vannak. Elegendő Kossuth Lajosra vagy a szerző által igencsak tisztelt Kemény Zsigmondra hivatkozni. Csakhogy a vezércikk a romániai magyar sajtóban (és szépirodalmi lapokban) évtizedekig nem azt a műfajt jelölte, amire több mint száz éve gondolhat az olvasó. A pártbüroban ugyanis csupán a dicséreteket várták el (az államelnökről és a körülményekről) Sütő András zsebe azonban nem volt tele garassal, amit letegyen. A visszautasítás után jöttek a nem hivatalos, az el nem érhető, de az életet és munkát mégis befolyásoló cenzorok. Ok nem az írást cenzúrázták, hanem a beszédet. Elképzelhető, miként adható úgy telefoninterjú, hogy a riporter bemutatkozása, jobb esetben a kérdés elhangzása után, megszakad a vonal. Nem egyszer, nem kétszer, hanem sorozatosan. Kérdés az is, hogy meddig bírja (bírhajta) az ember és az író ezt „cérnával”, idegekkel. A Naplóból — ne feledjük, kezdetben nem a nyilvánosságnak szánt följegyzéseiből — az derül ki, hogy Sütő András bírta. Mert hite és rendíthetetlen meggyőződése volt, hogy a kitarása példaértékű.

Az utóbbi szó úgy értendő, hogy a maradás — és azzal a megmaradás segítő — példája az övé. Írói habitusa és műveinek szellemisége egyaránt ere az axiómára épült: a *szülőföldön kell megőrizni a magyarságot*. Akkor is ez volt gondolatainak középpontjában, amikor 1990. március 29-én a kórházi ágyon nyilatkozott: „ahogy az egészségi állapotom engedi, azonnal hazamegyek, és ott folytatom, ahol abbahagytuk.” A szavakat tíz nappal azután mondta, hogy otthon életreszólóan és csaknem halálosan megsebesítették. Marosvásárhelyt — pogrom hangulatban. A nem feledhető március 19-i légkört Sütő és mások is csak ahhoz hasonlíthatták, ami 1848-49. vérsnapjaiban Abrudbányán, Nagyenyeden és Zalatnán történt. Az életveszélyes sebesülés után még indokolni sem kellett volna, miért nem tér haza. Az igazi példaadó nagyság bizonyosságként más történet, még Bostonból is azt üzenté fia szavaival: „alig várja, hogy hazatérhessen Marosvásárhelyre.”

Mi a magyarázata ennek a ragaszkodásnak? Sértő lenne olyan közhelyeket leírni, hogy mindenki kötődik otthonához, családjához, szülőföldjéhez, anyanyelvéhez. A *Napló* ezekkel kapcsolatban legtöbbször a szerzőről árul el, de találunk benne másokról írt példát. Olvashatunk egy idős asszonyról, aki Nagyváradon eszméletét visszanyerve azonnal azt kérdezte: „Verik még őket?” Merthogy a Magyarországra tartó vonaton ült, s ott látta, hogy a határőrök három magyar fiút ütnék-rúgnak. S mit mondott még? „Haza szeretnék menni Csikba. Csikországba.”

A Naplóból kikerekedő személyiségrajz néhány eleme sem kerülheti el a figyelmünket. Mint a küzdés a független nyugalomért, az íráshoz szükséges belső békéért. Megrendülés nélkül nem olvashatók azok a lapok, ahol arról írt, hogy Sikaszóban és otthoni lakásukban miként küzdöttek (többen) a drótok és a „poloskák” kiirtásáért. Ezt a küzdelem irónia nélkül leírni nem lehetett. Ha elolvassuk a B. ezredessel a drótokról és a lehallgatókról folytatott beszélgetést, akkor nem csupán a hatalom arcátanságát látjuk, hanem azt is, hogy Sütő semmilyen helyzetben nem adta föl az érvelést. A személyiségrajz másik vonása a szenvedő férjé, apáé és nagyapáé. Nem segíthet felesége bánatán, gyermekeit és unokáit csak ritkán láthatta. S persze attól is szenved, hogy az erdélyi magyarság számában, nyelvében és hitében egyre fogy. Ebből az állapotból következett, hogy 1989. Mindenszentek napján írt jegyzetéből csaknem irodalomtörténeti esszé kerekedett. A fogyás, fogyatkozás persze a családban is lemérhető: „A Maros partjától Kamarásra száll a gondolatom. Be szépséges, nagy család volt ez a mienk! Anyai nagyapámnak 12 gyermeke volt a mint annyiszor mondotta: nem a szegény szülők nyakába szakadt nyomorúság, hanem Isten áldása: tudatosan vállalt erkölcsi kötelezettség.”

A gazdag tárházból kiemelt részletekből is látható, hogy Sütő András *Naplója* nem a klasszikus hagyományok nyomán született. Azokban a politikum előtérben állt, Sütőnél viszont csak a leirtak, az események mögött (egyszer rejtetten, máskor nyíltabban). Azért is alakult így a napló, mert a szerző szeretett volna megszabadulni kiszolgáltatottságtól, ami persze nemcsak rá, hanem minden, pontosabban csaknem minden ott élőre érvényes volt. Babits Mihályra hivatkozva beszél a kút mélyére került magyarságról. Jegyzeteivel, esszéivel és minden írásával Sütő András azt kívánja elérni, hogy feljussunk — a jelképes és valóságos — kútból: megmaradjon s éljen tovább nyelvünk és népünk.

Baán Tibor

ESZMÉNYEINK NYOMÁBAN

János István: Hallottad a szót?

A néhány hónap híján nyolcvan éves János István irodalmunk élő klasszikusa. Egyszerre van otthon a magyar- és a világköltészetében, a vallásbölcseletben, a klasszika filológiában, a pszichológiában. Alkotóműhelye egyike a legizgalmasabbaknak. Bizonyíthatja ezt a költő, műfordító és esszéista legújabb tanulmány- illetve esszékötete is — az Arany Jánosra s rajta keresztül Vörösmartyra hivatkozó *Hallottad a szót?*, melynek írásai nem egyszerűen ismeretet közölnek, hanem világképünket tágítva nevelnek. János számára ugyanis az irodalom s ezen belül a vers és az esszé nem cél, hanem az emberjobbítás eszköze. Nem csodálkozhatunk tehát azon, ha a három fejezetre (Embereszmények, *Lélekjárás, lélekézés, Betűvetők búvóletében*) tagolt kötet írásainak középpontjában az erkölcsi értékek vizsgálata áll.

Példának okáért a kötetnyitő *Európa* című esszéjében is, mely Platon és Jézus alakján keresztül a ráció (ennek hozománya a logikus gondolkodás, a technikai forradalom és a fegyverkezés) és az erkölcs viszonyát elemzi. Úgy találja, hogy az óksági Összefüggések használó tudomány valódi eredményeket mutatott fel, viszont ehhez képest erkölcsi fejlődésünk visszamaradt. Mai tragikus helyzetünk épp a felemás fejlődés következménye. Szükséges tehát átállítani a váltókat. Márcsak azért is — érvel János, mert az erkölcsi törvények épp olyan objektívák, mint a természetiek, csak épp kvantitatíve működnek. Megszegésük ennek megfelelően — s itt globális méretekben kell gondolkodni — létezésünk alapjait támadja. Vagyis lét és erkölcs mélyesen összefügg.

Ez a következtetés a kötet további írásaiban — legyen szó a János evangélium szövegkritikai vizsgálatáról — különös tekintettel az utólagos betoldásokra (aligha kell bizonygatnom, hogy ennek a hívó ember számára milyen jelentősége van), vagy a Vigília körkérdésére adott válaszlól (*Kereszténynek lenni itt és most*), vagy a magyar kálmínizmus elemző-értékelő vallomásról, szellemi jelenségekről, könyvekről, a szellemi rokonság keresésének alkalmairól, művészportrékról — folyamatosan a létezés erkölcsi dimenzióinak kérdéskörét érinti. János mint korábbi esszéköteteiben is (*Élmények és emlékezések*, 1987, *Arcoak, lelkek, álmok, versek*, 1993) olyan lélekvezetőnek bizonyult, aki — ha fogalmibb módon is, mint verseiben, de mégis azonos lelküllettel és elhivatottsággal vezeti olvasóját az erkölcsi belátás ösvényeire a heisenbergi „Központi Rend” (erről is szó esik a könyvben) irányába — vagyis a létezését szétziláló káosz ellenében az egység gondolatához.

Tagadhatatlan, hogy kulcsszóhoz érkezünk. Ám mielőtt e fogalom ismertetésébe fognék érdemes visszakapcsolni az erkölcsi értékek vizsgálatához. Vajon miért ilyen fontos a szerző számára? Azért, mert pontosan látja, hogy civilizációnk válaszúthoz érkezett. Erkölcsi megújulás nélkül már nincs jövő. Ezt a Tolsztoj-i gondolatot így exponálja a Tolsztoj időszerűsége című dolgozat: „a világ a vesztébe rohan, mert erkölcsileg elrohadt.” Ez a tragikus diagnózis, amely — mint láttuk — folyamatosan fölmerül az írásokban különösen fontossá teszi a kiút keresésének programját. Ez a kiút — János István egész életműve erről szól — a lelünkben rejtőző démonok megfékezését jelenti. Leszállást a lélek mélységeibe az „ész lámpásával”. Erkölcsi önismeretet és újjá születést. Ezt a célt nemcsak az erkölcsi törvények vizsgálata szolgálja, az is, hanem az eszmények antropomorfizálása. János rendkívül gyakorlatias módon azt tanácsolja, hogy erkölcsi felemelkedésünk meggyorsítása érdekében válaszunk példaképeket. A szóban forgó tanulmányban erről így ír: „Már Seneca megmondta: a legkiválóbb, legtisztetreméltóbb emberek közül válaszunk egyet vagy többet, figyeljük meg, mit csinálnak, hogyan élnek és kövessük őket. Ezt tettem én is egy hosszú élet folyamán. Így alakult ki „szentjeim” névsora: Jézus, Mária, Szent Ferenc, Tolsztoj, Dosztojevszkij, Gandhi. Szellemileg ma is velük élek egy szálláson.” A részlet minden fejtegetésnél pontosabban kifejezi a János-esszé lényegét, mely az erkölcsös életre vezetők kalauzként az értékek és az ideák fontosságára hívja fel a figyelmet. Arra, hogy a világ megváltoztatását, jobbítását saját magunkon kell kezdeni.

Ha elindulunk ezen az úton, akkor egyre inkább úgy találjuk — s itt mérül fel ismét az egység gondolata -, hogy életünk önkényes „résrendje” helyett az időtlen és kortalan lényegre: a „minden mindenkben” élv kozmikus világosságára találtunk. Arra az összefüggésre, amit a *C. G. Jung és a keresztény lelki gondozás* című esszé (Gyökösny Endre könyveihez kapcsolódva) így foglal össze: „a lélek az ösképeken keresztül össze van kötve az Abszolútummal”. Ez a mondat igazi kulcs, mely János egész világszemléletét nyitja. Vagyis magyarázatot ad arra, hogy miért foglalkozik a költő például India Ősi kultúrájával (mitoszaiával és vallásával). A fiatalon megélt rajongás és kíváncsiság Gandhi életére és személyiségére szinte előkészítette a költőt a Rámájána és a Mahabharata-részletek fordításának (ezért tanult meg szanszkritül) hatal-

mas feladatára. Mindez azt is jelenti, hogy Jánosz másokhoz (pl. Gulyás Pálhoz, Weöres Sándorhoz hasonlóan) részt vállalt — saját költészetének univerzális szemléletével is — abból a világméretű egységesülési folyamatból, mely a technikai civilizációban élen járó Nyugat és a hatalmas spirituális értékekkel rendelkező Kelet kultúrája közt zajlik. Ez a közeledés legmagasabb szinten lélekcseré. Jánosz ennek tudatában s Jung tanítása szellemében arra döbbsen rá olvasóját, hogy az erkölcsi törvények arhetipikus jellegű, tehát kortalanul időszzerű, kozmikus érvényességű, az emberi létműködés „hardverjét” képező algoritmusok, melyek a vallásokban közösek. Így kerül egymás szomszédságába a *Hegyi beszéd* tanítása és a hindu erkölcsstan, a keresztény misztika és a bhakti jóga (*Bhakti jóga — keresztény misztika*) s innen érthető meg, hogy Jánosz felsorolásaiban miként kerül egymás mellé Szent Ferenc és Gandhi.

Jánosz tehát — mindezek alapján könnyű belátni — a látszólagos különbözőségeiben az egységet fedezi fel. A *Mahátma Gandhi* és a *Bhagavad Gitá* című esszéiben például azt, hogy Gandhi arra kérdésre, „hogyan tehető a test Isten templomává” a Gitá szavaival így válaszol: „Vágy nélküli cselekvéssel, vagyis minden cselekvésünket Istennek tulajdonítjuk.” Ez a felfogás — mutat rá az esszé — összecseng Pál apostol kijelentésével: „Élek pedig többé nem én, hanem él bennem a Krisztus.” Mind ezt csak annak érzékeltetésére, hogy Jánosz univerzális szemléletében — legyen szó Európa és a magyarság kapcsolatáról, vagy a finn példa nyomán tájékozódó Nagy Elemér építész szellemi örökségéről, India mítoszairól, isteneiről — mindenütt a morális világkép építését tartja feladatának. Megértett az idő arra — ezt a témát érintik a Boda György könyvek (*A keresztény nagykorúság erkölcssteológiája, Inkultúráció*) elemzései, hogy az emberek valóban komolyan vegyék a szeretet erkölcsi parancsát.

Mindezek után a könyvet költő- és íróportrék zárják (József Attiláé, Boleslav Lukácé, Kodolányié, Sinkáé, Tatay Sándoré, Keresztury Dezsőé, Mándy Iváné, Nemes Nagy Ágnesé, Pilinszkyé). Megállva egy-egy portré előtt elgondolkozhatunk a személyiséget kifejező művek rejtelvényén. A József Attila-tanulmányokban például a pszichoanalitikai oknyomozásnak köszönhetően kapcsolatot fedezünk fel József Attila és a Confessional Poetry amerikai mestereinek (Ginsberg-től Berrymenig) a konvenciók nyúgait lerázó, hideglelős őszintesége közt. Boleslav Lukácról szólva viszont a sok szempontból rokonielemekhez érzett barát képe elevenedik meg. Kodolányi regénye — az *Én vagyok* pedig azért fontos az elemző számára, mert Jézus és Júdás kapcsolatának — ennek a nagyszabású lélekdramának a kifejtését célozza meg. De tanulságos a Sinka István költői örökségét vizsgáló dolgozat is, hiszen Jánosz azt veszi észre — ezúttal is — amit senki más. Nevezetesen Sinka „táltos lelkeknek” *ősképeit*, melyeket e roppant mélységeket bejáró líra hozott felszínre. Tatayban pedig demokratikus vonásait, nyitottságát, hogy „tökéletesen átélté az inséges kétkedezik életét”. Keresztury Dezső verseiben pedig, mintha apai őseinek varázslatos világa elevenedne meg. Más közelítettű a Mándy emlékére íródó írás. Mándyban ugyanis ifjúsága költői mozgalmának (*az Újholdnak*) szellemi társát látja meg az emlékező, aki hozzá hasonló módon Dosztojevszkij szemével nézi a világot s fedezi fel a társadalom kivetettjeit. Kiemelendő még a Nemes Nagy Ágnes istenkeresésért elemző tanulmány. Ebben ugyanis a tárgyias-személytelen lírának elkötelezett költőről kiderül — ezt a képet erősítik a frissen előkerült versek és prózaversek, hogy a személyes, a vallomások hang sem állt távol tőle. Ugyancsak fontos a *A szenvedély alkímia* című esszé, amely a Pilinszky-líra lényegi tulajdonságaként mutatja fel a végzetes szenvedély ábrázolásának képességét, azt a fajta „poláris antagonizmust”, mely a pokol és a menny végletei között hullámlik.

Jánosz István új könyve — s talán ez lehet a végső — eredetiségét — többek közt összetett látásmódjának köszönheti. Annak a komplexitásnak, mely képes hatékony világnézetté integrálni a legkülönbözőbb tudományok eredményeit, hogy olvasóját a lelki belátás magaslataira emelje.

(*Lyukasóra-Könyvek, 1998*)

Kilián László

JANUS LÁZLAPJAI

(Zsávolya Zoltán könyveiről)

A lábadozásban kifejeződik, amit a betegség vitt és hozott. A kórságból ki-kecmeregni azt jelenti, hogy megtisztul az ember az ártalomtól. A lábadozás csakúgy metafora, mint a betegség. Talán nem túlzás, ha azt mondom: a betegség metaforáján belül értelmezendő a lábadozás is. Viszont Zsávolya Zoltán *A lábadozás ezüstje* című első könyvében (Vár Ucca tizenhét Könyvek 12. —Veszprém, Szerk.: Géczy János) ez a lábadozás sajtáságon kinövi magát. Ugyan belül marad a betegség nagy jelentőségén, de

egyszerű vonulat vagy motívum helyett amolyan mindenséggé válik a novellista keze alatt.

Azaz ebben az első kötetben vállaltan, vagy az áttételek nyomán a hasonlat/fogalom nagy körének azon képviselői közé talál beállni, mint amilyen Susan Sontag (*A betegség metaforája*), Thomas Mann (novellák és regények) és Egon Friedel (*Az újkori kultúra története I-VI.*). Központi témája, ha nem is minden írásban, egy tágabban értelmezett lábadozás, úgyszólván mint konkrét alaphelyzet, és úgy is, mint áttételesen kifejezett állapot, azaz passzív helyzet, vagy folyamatos dinamika.

Egon Friedel könyve elején arról beszél, hogy az emberiség a közép-kor legbelsejében a pestisjárványokkal valami titokzatos és általános torzulásba esett, amelyet nem, vagy fura változások árán hevert ki / fog kiheverni. Minden változás, minden, ami azóta történt, e nagy fertőzésre vezethető vissza.

Így járunk Zsávolya több írásával is. Ő ugyanis azzal döbbsen meg olvasóját, hogy a betegség lecsengő szakasza teljesebb értelmezéssel bírhat. Védetség, még meglegházi, akvárium létfilozófia, vagy beavató gyógyulás: állandósággá kiterjesztett helyzet urálja ezt a valóságot szereplőtől, időpontostól, helyszíntől.

Lábadozik az *A lábadozás ezüstje* Vallus Pétere, kísért az *Egy bevégzett töredék* főhősénél és ebben az állapotban időzik soká Johann Frauenpelz is az *Az eltévedt lovagban*. (Fél) Álomszerű helyzet ez: és ha *Egy van*, a nyolc írást tartalmazó könyv többi szövege is Zsávolya Zoltán érdekes metaforáján belülről vonható. Itt a hőses hozta nyomottság, vagy álmoság, ott a speciális befejeződés közelségéből előkerekedő lázas átmenetiség kerül rokonsággá a lábadozással.

Az ifjú szerző első könyvében a tartalmi közelítések mellett stilisztikai-*Ag*, formai megoldások szempontjából is kínálkozik értelmezés, amely azokat a pozitív értelemben vett lábadozás tágabb fogalmába vonja.

Ha lábadozom, kizökkentésből, a partvonalon kívülre taszítottaságból, a hermetikus kizártságból készülök visszatérni. Átmeneti viszonylat ez, amikor a szemlélődés két formájának határán járok. Ki fogok lépni a halgatásos bémészkodásra kárhözottak szerepéből és nekigyürközöm, hogy amit megfigyeltem, rögzítsem, azaz beszéljek, vagy írjak. Az alaphelyzetben az orvos a mester, a beteg/lábadozó a tanítvány, az ilyen-olyan betegszoba, vagy betegség-színhely afféle jelképes (vagy igaz?) iskola, talán laboratórium.

— Megtanulom a játékot, hogy a tanult fogások mellett a magam kunsztjainak is szerves helyet találhassak a produkcióban — mondhatná Zsávolya Zoltán.

Mi ez? Mit mondana?

Szerzőnk e könyvében jól kitapintható, hogy tudatosan készült az írói pályára. Olvasmányával, mint pirulákkal a lábadozó, gyógyította bele magát egy maga által épített és vállalható irodalmi eszménykép kidolgozásával, hogy a lábadozás idejének kivezető szakaszában szépprózába tárgyasítsa.

Mint az eddigiekből is kiérzik a könyv címválasztása többszörösen eltalált.

De aki különböző nyelvi közegeket képes magabiztosan használni a köznyelviség alatti beszédmódotól a túlos filozofikus fordulatáig — igaz néhol még bizonytalan arányokkal, azaz elkapatva a szöveget, vagy kissé az elvárhatónál rövidebbre szabva -, az nem állhat meg az első könyvnel...

✱

Ha az első Zsávolya könyv szövegei még csak ezüst fényben sziporkáztak volna (lásd: lábadozás EZÜSTJE), akkor a másodikban már az is kiderül, hogy ez az ezüst a hold, a kétarcú Janus planétájáról származik. *A duplum sötétje* (Stádium Kiadó — Budapest, Szerk.: Béky Elemér, 1998) minden írása a változékony bolygó, avagy Janus istenség jegyében dereng, lunáris clair-obscure viszonyok hatják át a sorokat. Kettősségek, ambivalenciák, ellenpontok, szerep / vagy álarc (?) változások problémáival foglalkozik szinte minden munkájában.

Kettősségnek tekinthető a mesélés és a körülmények, érzemények pontosítására használt kitérők, vagy késleltető elemek változtatása is, amelyet szövegről szövegre más-más megoldásokkal alkalmaz az író.

Olvasójában könnyen felmerül, amikor stilisztikai eszményeit törekszik megfigyelni, hogy Zsávolya Zoltán amolyan rendhagyó „cigányprímás”, legalábbis literátori-formaválasztó habitusában. Mig a jazz műfaja úgy improvizál, hogy bár a hangnemhez helyel-közöl tartja magát és akár új dallamokra is átvándorol, hogy a szóló végén visszatérjen hangnemhez, dallamhoz, addig a prímás inkább díszít, mégpedig a fődallam/főmotívum hangjainak körülzövével, körbefonásával. Ebből persze mindenkinek érzékelnie kell: Zsávolya állandó közelítési módját, a finom ironiát, ami még nem gúny, de feltétlen összekacsintás az olvasóval.